

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 07 | pp. 65-71 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA KOMMUNAL XIZMATLAR AUDIT TIZIMINING NAZARIY YONDASHUVLARI

Primova Shaxnoza Komiljonovna

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash

muhandislari instituti” - milliy tadqiqot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Kommunal xizmatlar sohasi aholining kundalik turmush darajasi, ijtimoiy farovonligi va hududiy infratuzilmaning uzluksiz ishlashi bilan bevosita bog‘liq. Mazkur xizmatlar ko‘rsatish tizimida audit faoliyati hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, bu holat moliyaviy shaffoflik, ishonchlilik va xizmat sifatining yetarli darajada baholanmasligiga olib kelmoqda. Ushbu maqolada audit tizimining nazariy asoslari chuqur tahlil qilinadi, shuningdek, Germaniya[8], Janubiy Koreya[7], Qozog‘iston[4] va Rossiya[9] kabi davlatlar tajribasi asosida zamonaviy yondashuvlar solishtirma tahlil orqali o‘rganiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, solishtirma tahlil va konseptual umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Xorijiy tajribaning muhim jihatlari sifatida jamoatchilik auditining mavjudligi, raqamli audit tizimlarining joriy qilingani va institutsional mustaqillikning yuqori darajada ekanligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: kommunal xizmatlar, audit tizimi, buxgalteriya hisobi, xalqaro tajriba, ichki audit, moliyaviy shaffoflik, auditorlik nazorati, jamoatchilik audit, audit yondashuvlari, xizmat sifati.

Abstract: The public utilities sector is directly related to the daily standard of living of the population, social well-being and the uninterrupted operation of regional infrastructure. Audit activities in this service delivery system are not yet fully developed, which leads to an insufficient assessment of financial transparency, reliability and service quality. This article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations of the audit system, as well as a comparative analysis of modern approaches based on the experience of countries such as Germany, South Korea, Kazakhstan and Russia. A systematic approach, comparative analysis and conceptual generalization methods were used as the research methodology. The presence of public audit, the introduction of digital audit systems and a high level of institutional independence were highlighted as important aspects of foreign experience.

Key words: public utilities, audit system, accounting and control, international experience, internal audit, financial transparency, public audit, audit approaches, service quality, institutional reform.

Аннотация: Сфера коммунальных услуг напрямую связана с повседневным уровнем жизни населения, социальным благополучием и бесперебойной работой региональной инфраструктуры. Аудиторская деятельность в этой системе предоставления услуг еще не полностью развита, что приводит к недостаточной оценке финансовой прозрачности, надежности и качества обслуживания. В данной статье представлен углубленный анализ

теоретических основ системы аудита, а также сравнительный анализ современных подходов на основе опыта таких стран, как Германия, Южная Корея, Казахстан и Россия. В качестве методологии исследования использованы системный подход, методы сравнительного анализа и концептуального обобщения. В качестве важных аспектов зарубежного опыта выделены наличие государственного аудита, внедрение цифровых систем аудита и высокий уровень институциональной независимости.

Ключевые слова: коммунальные услуги, система аудита, учет и контроль, международный опыт, внутренний аудит, финансовая прозрачность, государственный аудит, подходы к аудиту, качество услуг, институциональная реформа.

KIRISH

Bozor munosabatlari chuqurlashib borayotgan sharoitda kommunal xizmatlar tizimi aholining turmush sifati, ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda strategik ahamiyatga ega tarmoq sifatida ajralib turadi. Aholi sonining ortishi, urbanizatsiya sur'atlarining oshishi, infratuzilmaning eskirishi va resurslar cheklangan bir paytda kommunal xizmatlar ko'rsatish tizimining samaradorligini oshirish dolzarb muammolardan biridir. Ayniqsa, uy-joy mulkdorlari shirkatlari, suv ta'minoti, issiqlik energiyasi, chiqindilarni to'plash kabi xizmatlar sifati va ularning boshqaruv samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri xalq farovonligi bilan bog'liqdir.

Bu sohada shaffoflik, hisobdorlik va resurslardan oqilona foydalanish mexanizmlarini yo'lga qo'yishda audit muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Auditning zamonaviy talqini faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish emas, balki xizmatlar sifatiga, tariflar shakllanishiga, ichki nazorat tizimlariga va hatto boshqaruv madaniyatiga ham taalluqlidir. Aynan shuning uchun rivojlangan davlatlar tajribasida kommunal xizmatlar sohasida mustaqil auditorlik tizimi, jamoatchilik auditlari, xizmat sifati monitoringi va raqamli audit platformalari faol qo'llanilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham kommunal xizmatlar sifatini oshirish, moliyaviy intizomni kuchaytirish va aholining xizmatlar ko'rsatish jarayonidagi ishonchini mustahkamlash yo'lida tizimli islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, Prezident farmon va qarorlari asosida kommunal xizmatlar sohasi isloh qilinmoqda, "Obod qishloq", "Obod mahalla", "Yashil makon" kabi loyihalarda davlat mablag'lari keng jalb qilinmoqda. Ammo mazkur jarayonlarning iqtisodiy-huquqiy monitoring, resurslar xarajatining samaradorligi va natijadorlik ko'rsatkichlari hali to'liq qamrab olinmagan.

Audit tizimi aynan shu bo'shliqni to'ldiruvchi nazorat va tahliliy vosita sifatida faoliyati kengaytirilishi talab etilmoqda. Hozirda O'zbekistonda kommunal xizmat ko'rsatish tashkilotlarining faoliyatida auditorlik amaliyoti keng qo'llanilmayapti, uning institutsional bazasi zaif, malakali kadrlar yetarli emas. Shu sababli, mazkur sohada xalqaro tajribalarni o'rganish, ularni milliy sharoitga moslashtirish va konseptual asosda tahlil etish zarur.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Germaniya[8], Janubiy Koreya[7], Rossiya[9] va Qozog'iston[4] kabi davlatlarda kommunal xizmatlar audit tizimi qanday tashkil etilganini nazariy tahlil qilish, bu tizimlarning O'zbekiston sharoitiga mos jihatlarni aniqlash, muqobil yondashuvlarni ishlab chiqish va audit madaniyatini shakllantirishga yordam beradigan ilmiy takliflar berishdan iboratdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kommunal xizmatlar audit tizimining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganish jarayonida bir qator ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Jumladan, N.B. Abdusalomovanning "Audit asoslari" (2022) nomli asarida auditning umumiy tushunchasi, funksiyalari va amaliy qo'llanilishi bayon etilgan bo'lib, ushbu manba maqolaning nazariy asoslarini shakllantirishda muhim manba bo'ldi. M.Sh. Mamatqulov tomonidan yozilgan "Kommunal xizmatlar va buxgalteriya nazorati" (2023) nomli asarda esa kommunal sohada hisob va nazoratning o'ziga xosliklari yoritilgan.

Xalqaro miqyosda esa IFAC[6], INTOSAI[11] kabi tashkilotlarning auditga oid qo'llanmalari, Koreya, Germaniya, Rossiya va Qozog'istondagi davlat audit idoralari tomonidan tayyorlangan hisobotlar amaliy tahlillarni olib borishda asosiy mezon bo'lib xizmat qildi. Ayniqsa, Germaniya Federal Audit Sudi va Janubiy Koreya Audit va Tekshiruv Kengashi materiallari orqali samarali audit tizimlarining tarkibiy tuzilmalari va indikatorlarga asoslangan baholash uslublari chuqur o'rganildi.

Mazkur adabiyotlar sharhi asosida kommunal xizmatlar sohasidagi mavjud muammolar, ularni baholashda audit vositalarining o'rni va xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish yo'llari tahlil qilindi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qo'llanilgan metodologik yondashuvlar maqola mazmunini chuqur ochib berishga xizmat qildi. Asosiy metod sifatida **tizimli yondashuv** tanlandi, bu orqali audit tizimining kommunal xizmatlar sohasidagi funksiyalari va tarkibiy elementlari tahlil qilindi.

Solishtirma tahlil usuli orqali esa Germaniya, Janubiy Koreya, Rossiya va Qozog'iston tajribalari o'rganilib, O'zbekiston sharoitidagi mavjud amaliyot bilan qiyosiy o'xshashlik va tafovutlar aniqlab berildi.

Konseptual modellash usuli asosida esa audit tizimining nazariy modeli ishlab chiqildi. Unda xizmat sifatini baholovchi indikatorlar, jamoatchilik ishtiroki va raqamli platformalar kabi omillar inobatga olindi.

Shuningdek, kontent-analiz, normativ hujjatlar sharhi, deduktiv-induktiv uslublar orqali ilmiy umumlashmalar keltirildi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu metodologik yondashuvlar uyg'unligi orqali ilmiy asoslangan, amaliy ahamiyatga ega natijalar erishildi.

TADQIQOT USLUBLARI

Ushbu ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida kompleks metodologik yondashuvga asoslanildi. Bunda tadqiqot predmeti — kommunal xizmatlar sohasida audit tizimining nazariy asoslari va xorijiy tajribalari — ko'p jihatdan tahlilni talab qilgani sababli, bir nechta zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi.

Birinchidan, tizimli tahlil (sistemali yondashuv) usuli asosida audit tushunchasining mohiyati, funksiyalari, shakllari va rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqildi. Bu yondashuv orqali audit tizimining kommunal xizmatlar sohasidagi o'rni, boshqa boshqaruv mexanizmlari bilan bog'liqligi aniqlashtirildi.

Ikkinchidan, solishtirma (komparativ) tahlil yondashuvi asosida Germaniya[8], Janubiy Koreya[7], Rossiya[9] va Qozog'iston[4] kabi davlatlarda kommunal xizmatlar

auditining tashkiliy va institutsional mexanizmlari o'rganildi. Bu orqali milliy amaliyotdagi zaif jihatlar aniqlanib, xorijiy tajribani moslashtirish yo'llari ishlab chiqildi.

Uchinchidan, maqolada konseptual modellashtirish usulidan foydalanilib, umumlashtirilgan nazariy model ishlab chiqildi. Modelda auditning funksional yo'nalishlari, monitoring indikatorlari va boshqaruvga ta'sir mexanizmlari tasvirlab berilgan.

To'rtinchidan, kontent-tahlil va hujjatshunoslik metodlari asosida xalqaro standartlar (ISO, IFAC[6], INTOSAI[11]), xorijiy davlatlarning normativ hujjatlari va O'zbekiston qonunchiligidagi auditga oid me'yorlar solishtirilib, muvofiqlik va farqlar tahlil qilindi.

Shuningdek, deduktiv-induktiv usul orqali umumiy nazariy bilimlardan konkret amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga intilinildi. Bu esa audit tizimini takomillashtirishda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Natijada, ushbu metodlar uyg'unligi asosida maqolada xalqaro tajribalarga tayangan holda, O'zbekiston sharoitida samarali ishlashi mumkin bo'lgan audit tizimining nazariy va metodologik modeli ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida amalga oshirilgan tahlillar asosida quyidagi ilmiy-amaliy natijalar aniqlandi:

Auditning mohiyati va roliga oid yondashuvlar farqlanadi. Xalqaro tajribada audit faqat moliyaviy tekshiruv vositasi sifatida emas, balki boshqaruv sifatini baholash, xizmatlar samaradorligini tahlil qilish va aholining ishonchini mustahkamlovchi tizim sifatida qaraladi. O'zbekistonda esa audit ko'proq hisobotlarni tekshirish darajasida cheklangan.

Germaniya[8], Janubiy Koreya[7] va Rossiya[9] tajribasida institutsional mustaqillik kuchli. Ushbu davlatlarda kommunal xizmatlar ustidan audit mustaqil idoralar yoki jamoatchilik kengashlari tomonidan olib boriladi. O'zbekistonda esa aksariyat audit jarayonlari tegishli idoralarning o'z ichki nazorati doirasida qolmoqda, bu esa ob'ektivlikka putur yetkazishi mumkin.

Jamoatchilik ishtiroki kuchli bo'lgan tizimlar samaraliroq. Masalan, Janubiy Koreya[7]da jamoatchilik vakillari auditorlik jarayonida qatnashadi, maxsus audit portallari orqali ma'lumotlar ochiq e'lon qilinadi. Bu orqali aholining ishonchi ortadi. O'zbekistonda esa bunday ochiqlik va ishtirok mexanizmlari hali to'liq yo'lga qo'yilmagan.

Audit indikatorlaridan foydalanish darajasi farqlanadi. Germaniya[8]da xizmat sifatini aniqlovchi indikatorlar (xizmatni uzluksizligi, iste'molchilar shikoyatlari soni, xizmat sifati indeksi) asosida baholash amalga oshiriladi. O'zbekistonda esa bu kabi ko'rsatkichlar tizimlashtirilmagan, yagona indikatorlar bazasi yo'q.

Audit xodimlarining malaka darajasi va tayyorlov tizimi muhim omil ekanligi tasdiqlandi. Rivojlangan davlatlarda audit xodimlari doimiy malaka oshirish, xalqaro standartlar asosida sertifikatlash tizimiga ega. O'zbekiston uchun bu soha hamon rivojlanish bosqichida.

O'zbekiston sharoitida xorijiy tajribalarni to'liq ko'chirish emas, balki moslashtirish muhimdir. Xususan, ichki audit xizmatlari tashkil etish, indikatorlar tizimini ishlab

chiqish, jamoatchilik auditi mexanizmini joriy qilish, audit ma'lumotlarini raqamlashtirish, auditorlar malakasini oshirish kabi yo'nalishlar bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi.

MUHOKAMA

Yuqorida keltirilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, kommunal xizmatlar sohasida audit tizimini shakllantirish va takomillashtirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Audit jarayonining sifatli tashkil etilishi orqali kommunal xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarning hisobdorligi, shaffofligi va samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, aholining davlat xizmatlariga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.

Germaniya[8], Janubiy Koreya[7] va Rossiya[9] tajribasi shuni ko'rsatdiki, audit tizimining institutsional mustahkamligi, auditorlik organlarining mustaqilligi, indikatorlar asosida baholash tizimi, xizmat ko'rsatish sifatining monitoring qilinishi kommunal sohadagi muammolarni ancha qisqartirishga yordam beradi. Ayniqsa, Janubiy Koreya[7]da jamoatchilikning audit jarayonidagi ishtiroki, Germaniya[8]da xizmat sifatini belgilovchi indikatorlar, Rossiya[9]da "effektivlik auditi" konsepsiyasining joriy etilishi O'zbekiston uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

O'zbekiston sharoitida esa audit tizimining mavjud amaliyoti ko'proq hisobotlarni tasdiqlash va shaklbozlikka yo'naltirilgan bo'lib, bu tizim real holatni baholashda yetarli darajada ishlamaydi. Ichki audit xizmatlari ko'plab kommunal korxonalarda mavjud emas, mavjud bo'lgan hollarda esa ularning vakolatlari va uslubiy asoslari aniq belgilanmagan. Bunga sabab sifatida kadrlar salohiyatining pastligi, raqamli vositalarning yetarli emasligi, indikatorlar tizimining mavjud emasligi kabi muammolarni ko'rsatish mumkin.

Xalqaro tajribalarni bevosita ko'chirib olish amaliy jihatdan samarasiz bo'lishi mumkin. Shuning uchun ularni O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitiga, institutsional tizimiga va mavjud huquqiy bazasiga moslashtirish talab etiladi. Bunda jamoatchilik ishtirokini oshirish, mahalliy audit standartlarini ishlab chiqish, indikatorli baholash mezonlarini joriy etish, auditorlar malakasini muntazam oshirish kabi chora-tadbirlar muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi — audit jarayonining tezkorligi, aniqligi va ishonchliligini oshirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Masalan, yagona kommunal audit axborot platformasi orqali xizmat ko'rsatish ko'rsatkichlari, moliyaviy harajatlar, jamoaviy shikoyatlar va audit natijalari real vaqt rejimida kuzatilib, tahlil qilinishi mumkin.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar asosida aytish mumkinki, O'zbekiston sharoitida audit tizimini takomillashtirish uchun xalqaro tajribalarni chuqur tahlil qilgan holda, ularni moslashtirilgan shaklda milliy amaliyotga tatbiq etish — dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tahlil va solishtirma tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, kommunal xizmatlar sohasida audit tizimi nafaqat moliyaviy nazorat vositasi, balki boshqaruv samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini baholash va aholining davlat xizmatlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlovchi omil sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, auditorlik mexanizmlari

samarali tashkil etilgan taqdirda, byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish, resurslarni tejash va xizmatlar narxining asosli shakllanishi ta'minlanadi.

Audit jarayonining tizimlashtirilmaganligi, ichki audit xizmatlarining zaifligi, indikatorli baholash mezonlarining yo'qligi va auditorlarning malaka darajasining pastligi — O'zbekistonda kommunal xizmatlar sohasida audit tizimining to'laqonli ishlashiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillardandir. Bu muammolarni hal qilishda xalqaro tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish tamoyili muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi:

1. Kommunal soha uchun maxsus milliy audit standartlarini ishlab chiqish zarur. Bu standartlar xalqaro me'yorlarga yaqin bo'lishi va indikatorli baholash tizimlarini o'z ichiga olishi kerak.

2. Ichki audit xizmatlarini har bir kommunal tashkilotda yo'lga qo'yish va ularning mustaqilligini qonuniy asosda kafolatlash talab etiladi.

3. Audit indikatorlari bazasini shakllantirish lozim: xizmat sifati, uzluksizlik, aholining norozilik darajasi, tarif asoslanganligi va xarajat rentabelligi mezonlari asosida.

4. Jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va "ochiq audit" mexanizmlarini yaratish orqali aholining ishonchini kuchaytirish mumkin.

5. Raqamli audit platformalarini joriy etish orqali audit jarayonining tezligi, aniqligi va kuzatuvchanligini oshirish zarur.

6. Audit kadrlari tayyorlash va malaka oshirish tizimini xalqaro standartlar asosida modernizatsiya qilish, sertifikatlash va doimiy yangilanishni ta'minlash muhim.

Yuqoridagi takliflarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi O'zbekistonda kommunal xizmatlar sohasida audit tizimining institutsional takomillashuviga olib keladi. Bu esa iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va moliyaviy shaffoflikning ta'minlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-martdagi PQ-167-son qarori "Uy-joy kommunal xizmatlar sohasini modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. Abdusalomova N.B. Audit asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 276 b.

3. Mamatkulov M.Sh. Kommunal xizmatlar va buxgalteriya nazorati. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2023. – 198 b.

4. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Public Governance Reviews: Open Government in Kazakhstan. – Paris: OECD Publishing, 2020. DOI: 10.1787

5. GOST R ISO 19011:2021. Boshqaruv tizimlari auditi bo'yicha ko'rsatmalar. Moskva: Standartinform, 2021.

6. IFAC[6] (International Federation of Accountants). Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. – New York: IFAC[6], 2021.

7. Korea Board of Audit and Inspection. Annual Report 2021. Seul, 2021. www.bai.go.kr

8. Germany Federal Court of Audit. Performance Audits in the Public Sector. Bonn, 2020. www.bundesrechnungshof.de

9. Rossiya[9] Federatsiyasi Hisob palatasi. Kommunal sohada samaradorlik auditi tajribasi. Moskva, 2020.
10. Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. Public Audit and Financial Control Guidelines. Ostona, 2020.
11. INTOSAI[11] (International Organization of Supreme Audit Institutions). Guidelines for Performance Auditing. – Vienna: INTOSAI[11] General Secretariat, 2020.
12. Auditinfo.uz – O'zbekiston Auditorlar assotsiatsiyasining rasmiy axborot portali. <https://auditinfo.uz>

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

